

Camino Cahier 2

Cinema Camino

Inleidingen bij pelgrimsfilms

Suzanne van der Beek & Paul Post (red.)

Camino Academie
2018

Wat beweegt de moderne pelgrim?

2

Paul Post

Inleiding

Graag een paar inleidende woorden bij de film die u straks gaat zien. En misschien ook wel ter inleiding bij deze hele filmdag, want in wezen gaan alle films vandaag over één centraal thema: Wat beweegt de pelgrim naar Santiago de Compostela, of misschien preciezer: Wat beweegt de moderne pelgrim? Daar zoeken de films elk op eigen wijze een antwoord op. Wat is er in het spel? Wat zijn de motivaties? Hoe modern is de onderneming eigenlijk? Wat zijn kenmerken van die pelgrims? Waarom zo'n constante bloei?

Diezelfde vragen houden mij en vele andere onderzoekers al jaren bezig. De Camino is een treffend exponent van actuele rituele dynamiek. En al jaren probeer ik wat orde aan te brengen in de verschillende lagen van motiefclusters en drijfveren. Soms leidt dat tot een typologie van pelgrims, soms tot sets van motieven. De ervaringen en toe-eigeningen van de pelgrim staan daarbij steeds centraal. Hierbij van mijn kant een kleine proeve van waar ik nu sta met mijn bevindingen. Het gaat dus om de aantrekkingskrachten, de lonkende en lokkende ervaringen van de moderne pelgrim naar Santiago.¹

---

¹ Vgl. Paul Post, Jos Pieper & Marinus van Uden: *The modern pilgrim. Multidisciplinary explorations of Christian pilgrimage* (= Liturgia condenda 8), Leuven: Peeters, 1998; Suzanne van der Beek: *New pilgrim stories. Narratives – Identities – Authenticity* (dissertatie), Tilburg: Tilburg University, 2018.

Momenteel zie ik negen profielen of clusters van aantrekkingskracht en dragende ervaringen. Ik kom er toe op basis van allerlei onderzoek, gesprekken met pelgrims en vooral door lezing van de vele pelgrimsverslagen die ik verzamelde. Het zijn deze negen ervaringsclusters die ik enerzijds breed terugzie in de films en anderzijds naast die films kan leggen in een kritische confrontatie. Wat zie ik wel terug en wat niet? Hierbij mijn negen profielen.

Negen thema's

1. Religie & spiritualiteit

Het eerste profiel ligt erg voor de hand. Nog steeds is de moderne pelgrim religieus en is de tocht een religieuze onderneming. Wel moeten we dan 'religieus' niet eng verbinden met traditionele institutionele religie. Neen, het gaat om religie in ook vooral spirituele zin, breed en open, en ook sterk individueel gekleurd. Maar hoe dan ook: religie is volop en dominant present op de Camino op tal van manieren. Natuurlijk is er de historische verbindingslijn, waarover straks meer. De Camino is van huis uit en van nature religieus gekleurd. De moderne pelgrim ontmoet monniken, neemt aan kerkdiensten deel, bidt, discussieert over religieuze zaken. Santiago is beslist een ander type pelgrimsoord dan de klassieke oorden als Lourdes, Fátima, Chestogowa en Medjugorje, die een sterk primair katholiek-religieus stempel hebben. Santiago is eerder het doel van de Camino, en de Camino als zodanig is een open ruimte voor religiositeit en spiritualiteit.

2. Fascinerend verleden

Een tweede profiel cluster met aantrekkingskracht vat ik onder de noemer van fascinerend verleden. In allerlei gedaanten zijn de Camino en de pelgrim getekend door een gedeeld erfgoed. Men is zich sterk bewust dat de Camino een rijke traditie kent, een verleden waarin de pelgrim als het ware binnentreedt. Vaak is hij/zij zich bewust dat men letterlijk in de voetstappen treedt van vele eeuwen pelgrimage. De middeleeuwen zijn op de tocht voortdurend aanwezig, in verhalen, in de vele kerken en kapellen. Sommige pelgrims gaan ver in het koesteren van de traditie en de geschiedenis en kleden zich als een middeleeuwse pelgrim en creëren aldus een eigen vorm van *living history*. Dat verleden is vooral present in kunst en cultuur, in de esthetische ervaring ook. Veel pelgrims beginnen de tocht als een kunsthistorische onderneming, het gaan langs een keten van kunsthistorische hoogtepunten.

3. Natuur en landschap

Een derde bepalend cluster is ook prominent aanwezig: natuur en landschap. Of men wil of niet, de tocht is in menig opzicht een voortdurende confrontatie met de natuur. Met het weer en het landschap, met fabelachtige uitzichten en wolkendekken, met regen en wind, zon en kou, mist en nevel. In veel Camino-films zweelgt men misschien wel wat te veel in deze component, met voortdurende shots van vergezichten, kleine figuurtjes die opgaan in het grootse landschap, in versnelde shots van wolkenluchten en regenbuien. Maar inderdaad, natuur en landschap zijn belangrijke ervaringsfactoren voor de Camino.

4. Het lichaam (her)ontdekt

Een vierde themaveld zou ik bij natuur onder kunnen brengen en wordt er ook vaak mee verbonden, maar ik noem het toch apart: het lichaam, of in jargon de *embodiment* van de pelgrimage. De pelgrim wordt direct geconfronteerd met de eigen lichamelijkheid, dat is voor velen een ware ontdekking. Men ontdekt dat het lichaam gemaakt is voor niet sneller dan 4 km per uur. Maar ook dat het lopen van het lichaam iets vergt. Men is plots veel met lichamelijke zaken bezig. Zorg en gesprekken gaan heel vaak over dat lichaam, over blaren, over pijntjes, over stuk zitten, over benen die wel of niet willen, over middeltjes en schoenen, over slapen en eten. Voor de moderne pelgrim is de tocht vaak een ontdekking niet van de hemel, maar van het lichaam.

5. Recreatie

Voor een vijfde cluster gebruik ik graag het label 'recreationeel'. De moderne pelgrim is in menig opzicht een toerist, en dat is geen pejoratieve aanduiding. Van Victor Turner komt de treffende uitspraak: "If a tourist is half a pilgrim, a pilgrim is half a tourist."² Het is dus beslist voor velen een recreatieve onderneming, maar vooral ook in de zin van re-creatie, opnieuw scheppen en geschapen worden. De pelgrimage valt in het domein van *leisure culture*. De pelgrim op de Camino wordt ook voortdurend met die toeristische dimensie geconfronteerd, met commercie, hotelwezen, restaurants, sightseeing. En men is er beslist even uit.

6. Sportieve prestatie

Belangrijk is voorts het element dat de moderne Camino een sportieve prestatie is, dat het van doen heeft met een andere hoek van *leisure culture*, sport. Sport is

---

² Victor Turner and Edith Turner: *Image and Pilgrimage in Christian culture: An anthropological perspective*, New York: Columbia University Press, 1978, p. 20; vgl. Paul Post: 'De pelgrim en de toerist. Verkenning van een topos' *Nederlands Theologisch Tijdschrift* 67.2 (2013): 135-149.

een dominante factor in onze cultuur en heeft vele raaklijnen met de moderne pelgrimage. Steeds is er die sportieve connectie, vooral in het aspect van competitie. Of men wil of niet, voortdurend zijn er competitie en vergelijking, de prestatie die men wel of niet levert. In de film zien we dat voortdurend terug. Men stelt zichzelf doelen, hoeveel kilometer vandaag en morgen. Een jonge vrouw voelt zich enorm falen als ze ingehaald wordt door een man van in de tachtig. Er klinkt ook steeds kritiek, de Camino is geen wedstrijd. Ieder heeft recht op zijn eigen tempo, maar ondertussen....

In de documentaire zien we overigens een ultieme prestatie, een jonge vrouw loopt de Camino Francés met een buggy en haar zoonje!

7. Heil & heling

Het zevende profielcluster is misschien wel als een soort onderhuidse stroom bij alle andere aanwezig, ik vat het onder *healing*.³ Het gaat om het zoeken via de tocht naar heil en heling. Lichamelijk en geestelijk. Uiteindelijk is elke pelgrim, vroeger en nu, op zoek naar genezing, naar geluk en heil. Dat perspectief vormt vaak ook de aanleiding van de tocht. Men herstelt van een ernstige ziekte, men zit helemaal in de knoop met het leven. Of men heeft een naaste verloren en probeert met die leegte en gemis om te gaan. Men zoekt in de tocht antwoorden op grote en kleine vragen. Of men zit zo vast dat er zelfs geen vragen zijn, dat men op zoek is naar relevante vragen. Men zoekt uitzicht en een uitweg. Vaak hoor je dat de Camino een metafoor is van het leven zelf. Het zoeken van de dagelijkse weg, de obstakels daar, staan direct in relatie tot de weg van het leven. De Camino brengt vaak een grote rust, men raakt tot de kern, alle ballast verdwijnt na een paar dagen, alles wat men werkelijk nodig heeft draagt men op de rug mee. Dat werkt voor velen helend. In de film straks wordt dit ergens direct verwoord: “The Camino is pure medicine.”

8. ‘Heterotopisch ideaal’

Voor een één na laatste cluster heb ik een moeilijk label, de Camino is een heterotopisch ideaal. *Heteros* is in het Grieks ‘anders’, en *topos* ‘plaats’.⁴ De pelgrimage is een plaats of zone van anders zijn, niet als utopie (gedroomd, verhoopt), maar als een zone en ruimte die er echt is, die ervaren wordt. De pelgrim ervaart andere ontmoetingen, andere manieren van met elkaar omgaan, andere omgevingen.

³ Paul Post: ‘Om heil en genezing te vinden... Het perspectief van ritueel-sacrale velden’ in *Ritualiteit tussen heil en heling*, Rien van Uden & Jos Pieper (eds.), Tilburg: KSGV, 2012, pp. 173-191.

⁴ *Heterotopie* werd met name als term gemunt door Michel Foucault, zie met uitgebreide literatuuropgave: Paul Post: *Voorbij het kerkgebouw. De speelruimte van een ander sacraal domein*, Heeswijk: Uitgeverij Abdij van Berne, 2010, pp. 100-111.

Men ervaart gemeenschap en menselijke omgang in de praktijk van de tocht die men eerder en elders niet kende. De Camino is aldus een uitgespaarde zone. De keerzijde is wel dat als men thuiskomt het contrast met dat heterotopisch anders zijn sterk wordt ervaren, dat men voortdurend terug verlangt naar dat ideaal, of er voortdurend aan refereert (tot ergernis van de thuisblijvers). Ook ligt hier vermoed ik de wortel wat de ‘Camino verslaving’ wordt genoemd, de prikkel om steeds weer terug op pad te gaan in die uitgespaarde ideale zone. In de film verwoorden twee oudere pelgrims dit treffend. Vanwege ziekte van een van hen nemen ze een keer de bus, en verblijven kort in de binnenstad van een grote stad. Het contrast van de snelheid en de drukte wordt als sterk ervaren en het verlangen naar de rust en het ritme van de tocht is groot.

9. Lopen met een missie

Een laatste element is betrekkelijk recent in mijn lijstje opgekomen, de Camino is voor velen lopen met een missie.⁵ Aan de tocht wordt meer en meer een goed doel gekoppeld. Dat kan redelijk abstract zijn, men loopt voor iemand, ter nagedachtenis voor een overleden dierbare. Maar vaak wordt de tocht een sponsortocht, men loopt een bedrag bijeen voor een goed doel. Dat heeft natuurlijk alles te maken met de sterke opkomst van charity en goede doelen bij veel van ons handelen. Veel sportieve ondernemingen, wandel-, fiets-, zwemtochten zijn sponsorondernemingen, denk aan de Alpe D’Huzes, ‘opgeven is geen optie’. Er is veel discussie in hoeverre een pelgrimstocht als de Camino het karakter kan of mag aannemen van een sponsortocht. Maar onmiskenbaar is dit element er, en is het in opkomst.

Flow

Niet als tiende, maar wel als belangrijk profilerend aspect van de moderne pelgrim is er nu in wat de Network Society noemen het onderscheidende feit dat al deze genoemde negen aantrekkende ervaringen niet los naast elkaar staan, maar dat ze vloeiend zijn, dat er niet één centraal cluster is. De moderne pelgrim kent ze allemaal, de een vloeit over in de ander, hij loopt als het ware in een *flow* met alle negen in de rugzak. Ze lopen in elkaar over. In zoverre is het profiel van de moderne pelgrim dus fluide en voor een deel ongrijpbaar, maar wel herkenbaar. Dat zien we ook in de films terug.

---

⁵ Paul Post & Suzanne van der Beek (red.): *Camino Cahier 1: Onderweg met een missie. Verkenning van de opkomende trend om te lopen, fietsen, pelgrimeren met een missie of een goed doel*, Utrecht: Camino Academie, 2017, pp. 5-9.

En juist dat ongrijpbare, dat opene en vloeiende is misschien weer een overkoepelend profiel. De Camino is in wezen een open hermeneutische ruimte, een ruimte open voor een reeks van verschillende toe-eigeningen, betekenisgevingen en betekenisvindingen.

Tot slot een citaat

Tot slot nog een wat langer citaat van een Camino pelgrim die na jaren terugkijkt op zijn tocht en de motieven. Het is een citaat van Herman Vuijsje. In 1994 zegt hij dit over zijn tocht in 1989:

Santiago: waarom?

Het graf van de apostel Jacobus in Santiago de Compostela, gelegen in het uiterst Noordwesten van Spanje, was de belangrijkste pelgrimsbestemming voor de middeleeuwse christenen. Toen ik er in 1989 heenging, kostte het me nogal wat moeite om aan mijn kennissen uit te leggen waarom ik het deed. Ik kom uit een volstrekt atheïstisch milieu. Was ik plotseling bekeerd tot de paus van Rome, of hoe zat het eigenlijk? Nou nee, geen paus dus, geen heiligen bezoeken of op m'n knieën vallen voor hun relikwieën. Wat die pelgrimstocht niet voor me betekende, kon ik prima uitleggen. Maar wat ik er wel van verwachtte, behalve een sportieve prestatie, daarop moest ik het antwoord schuldig blijven.

Mensen gaan tegenwoordig ter pelgrimage op grond van een veelheid aan motieven, meestal heel persoonlijke. Gewoon eens goed nadenken, je zilveren bruiloft vieren, een nieuwe carrièrestap, of een passagerite naar de oude dag. Moeilijk uit te leggen, zo'n ritueel mengelmoes van eigen maaksel. Er is iets gek voor nodig om tegenwoordig de Tocht te ondernemen – juist vanwege dat onvermogen om je omgeving uit te leggen waarom je het doet. Gelukkig mag het tegenwoordig ook vaag zijn: je hoeft niets te zeggen, te beantwoorden, te tekenen of op te biechten.

Wel was ik een beetje ongerust geraakt door een Herderlijk Schrijven waarmee de Spaanse bisschoppen een paar jaar geleden eerder voor de dag waren gekomen. Ze schreven dat hedendaagse Sint-Jacobspelgrims, ook al zijn ze daar helemaal niet op uit, onderweg nogal eens tegen God aanlopen. Zelfs degenen die als toerist komen, eindigen niet zelden met het belijden van hun zonden aan het apostolisch graf, daarvoor rijp gemaakt door de natuur en de stille onderweg.

Persoonlijk wilde ik die kans eerlijk gezegd zo klein mogelijk houden. Daarom besloot ik voor alle zekerheid de tocht in omgekeerde richting te maken, van Compostela naar Amsterdam.⁶

---

⁶ Herman Vuijsje: 'De weg naar Compostela: vijftien parameters, vier bedreigingen' in *Weg van Compostela, verslag studiemiddag Werkgroep recreatie en toerisme*, Wageningen: Wageningen Universiteit 1994, pp. 21-57, hier 23s.